

Pontevedra e o Lérez no imaxinario artístico e literario de Prudencio Canitrot

Carlos Gegúndez López.

A Sabela Canitrot Figueiras, in memoriam.

Notas biográficas e presenza pontevedresa

Naceu na rúa Princesa en xaneiro de 1883; preto de onde viría ao mundo uns anos despois un dos seus grandes admiradores, o tamén escritor Luís Amado Carballo; e faleceu só tres décadas despois en Madrid a causa dunha fatal enfermidade. Aquel rapaz tantas veces retratado por debuxantes como Castelao ou Lourido, para os que nunca pasaba desapercibido o seu longo nariz afiado, prominentes mostachos e grandes ollos claros, comezou a dar mostras da súa valía co pincel cando tiña uns dezaes seis anos. Aquel mozo con talento para a arte e tamén para as letras, medrou polas rúas da “boa vila” e nunca se interesou polos estudos regrados, preferiu ser autodidacta e irse facendo a si mesmo. (fig. 1). Foi un dos oito fillos do matrimonio formado por Carmen Mariño Villanueva e Prudencio Canitrot Argibay, odontólogo e membro da corporación municipal de Pontevedra durante varias décadas entre os séculos XIX e XX. Na súa cidade natal onde permaneceu ata os dezaosito anos desenvolveu a súa creatividade pintando as rúas, prazas e edificios máis senlleiros, testemuñas deste momento creativo son algunhas das obras executadas pola man dun artista adolescente que están datadas en 1899 e forman parte dos fondos do Museo de Pontevedra, nelas observamos motivos como as ruínas de San Domingos de Pontevedra ou o emblemático carballo de Santa Margarida de Mourente.

A finais de 1901, Prudencio vai comezar unha viaxe experimental de case dous anos que el mesmo definiu como “ruta bohemia” visitando, en primeiro lugar, as cidades lusas de Viana do Castelo e Porto. Nos últimos tempos puidemos saber a través dun documento escrito por Primitivo Rodríguez Sanjurjo, que durante a súa estancia portuguesa ademais de seguir traballando sobre o lenzo, fixo soar as cordas da viola de man, dato recollido nun poema de Rodríguez Sanjurjo dedicado ao escritor pontevedrés. (fig. 2). Logo da estancia no norte do país veciño pasou curtos períodos de tempo en Asturias, París e Barcelona ata chegar a Madrid no ano 1903 onde vai fixar, de xeito definitivo, a súa residencia. Con todo, será un xornal

Figura 1. Prudencio Canitrot

da súa cidade como *La Correspondencia Gallega* o que acolla os seus primeiros escritos a finais de 1904, uns anos máis tarde tamén será frecuente atopar a súa sinatura noutros xornais locais como *El Progreso* ou *El Diario de Pontevedra*.

Logo de residir de maneira case permanente na capital do Estado durante uns tres anos, realizará viaxes periódicas a Galicia, nomeadamente durante os meses de verán. Na capital do Estado vai entrar en contacto con intelectuais galegos e galegas, Valle Inclán, Pardo Bazán, Castelao, ou Sofía Casanova, por citarmos algúns dos máis reputados naquela altura. O seu conto titulado “Caso” presentado ao certame de *Galicia*, revista editada polo Centro

Galego de Madrid, foi escollido como gañador polo xurado en marzo de 1907, conseguindo ademais neste mesmo concurso o terceiro premio. O relato que logrou a máxima distinción é unha historia fatalista moi ligada á narrativa breve de Ramón del Valle Inclán, influencia fundamental e imprescindible para entendermos o seu imaxinario literario. Este éxito vaille abrir as portas desta publicación da que vai pasar a ser colaborador habitual, ora escribindo crónicas, recensións e artigos de temática literaria e artística, ora ilustrando as súas páxinas con debuxos que encaixan perfectamente dentro da estética e os motivos propios da arte rexionalista galega. Un ano despois volverá obter unha mención especial por parte do xurado no prestixioso concurso literario do xornal *El Liberal* por un relato titulado “La armadura”, na edición de 1908 o gañador foi o seu paisano e amigo Javier Valcarce García. Este galardón será un acicate definitivo para que o pontevedrés comece a escribir e publicar textos con frecuencia en xornais madrileños, galegos e tamén da diáspora, destacando en número e calidade as súas contribucións enviadas a algunhas revistas rexionalistas como a bonaerense *Suevia* e as habaneiras *Airíños d’a terra* e *Galicia* á que estaba moi ligado; nesta segunda publicación do Centro Galego da capital cubana atopamos unha morea de textos da súa autoría, destacando os de temática literaria nomeadamente a causa da tarefa que lle fora encomendada por parte da dirección tal e como puidemos saber a través doutro documento que chegou hai xa un tempo ás nosas mans. (fig. 3).

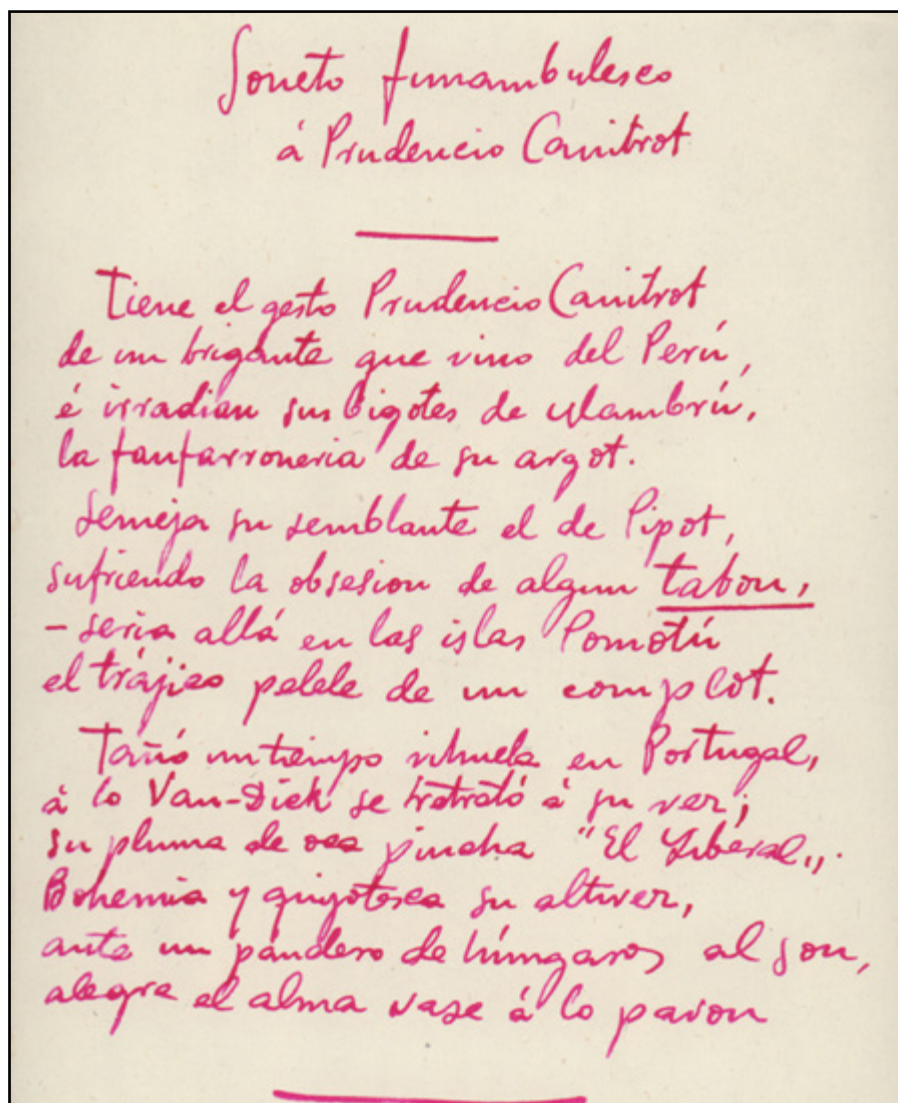

Figura 2. Poema manuscrito por Primitivo R. Sanjurjo⁴. La Justicia, Toledo, 11-10-1909, p. 4. Arquivo da RAG

En apenas un lustro Prudencio Canitrot Mariño escribe case a totalidade da súa obra literaria, integramente en castelán, agás pequenos fragmentos que adoitan ser versos, proverbios ou vocábulos que aparecen no idioma propio da Galiza e que lle confiren ás narracións un arume enxebre. Entre a súa narrativa breve distinguimos dúas coleccións de contos: *Cuentos de abades y de aldea* (1909) e *Suevia* (1911) e unhas cantas novelas breves: *El Camino de Santiago* (1909), *El señorito rural*, *Tragedia ridícula* e *Ruinas*, as tres publicadas en 1910, existe tamén unha segunda versión deste último título que apareceu poucos días antes do pasamento do autor e que leva por título *La última pirueta* (1913). A finais da primeira década do século XX, Prudencio Canitrot está no seu cénit creativo e así no ano 1909 asina un interesante limiar para un poemario escrito en galego de Ricardo Barros Pintos e titulado *Ventureiras* (1909), porque Prudencio sempre colaborou cos seus veciños pontevedreses cando lle demandaron apoio e axuda, así o testemuña outro documento que rescatamos dos arquivos do Museo de Pontevedra, unha misiva dirixida a José Quiroga, pai do músico Manuel Quiroga Losada remitida desde Madrid en outubro deste mesmo ano

como resposta a outra anterior, na que o remitente lle solicitaba información sobre liñas de ferrocarril co propósito de saber como podía viaxar co seu fillo ata París e Berlín, cidade esta última á que finalmente non chegaron pai e fillo debido a que o músico ficou na capital francesa para continuar coa súa formación musical. (fig. 4).

Cómpre salientar ademais que a pesar de asentarse en Madrid, a súa ollada sempre se dirixiu cara o país, en particular Pontevedra e Combarro onde pasaba parte dos veráns morando nunha casa familiar; o río Lérez e a arquitectura monástica da área pontevedresa están moi presentes na súa obra escrita; en 1910 publica *Rias de ensueño*, obra na que compila un bo feixe de crónicas de viaxe, destaca unha sobre Pontevedra e o Lérez na que relata un paseo en barca polos salóns do río, hai tamén outras que versan sobre diferentes lugares da Galiza atlántica e Compostela; estes motivos paisaxísticos tamén se van reflectir na súa plástica (fig. 5) e mesmo atravesan o seu imaxinario literario. De feito, moitos dos espazos literarios que atopamos dentro da súa narrativa de ficción son lugares reais e perfectamente recoñecibles aínda que o autor vai empregar o mesmo procedemento que o seu mestre Valle, ago-

char os nomes dos núcleos de poboación de maior entidade, agás o topónimo Santiago de Compostela, mediante o uso de heterónimos como acontece con Pontevedra, evidencia que se pode apreciar na novela *Ruinas* na que emprega "Portoval" para referirse á súa cidade natal, escollendo "Puertomarín" para a segunda versión, mencionada xa con anterioridade e que leva por título *La última pirueta*.

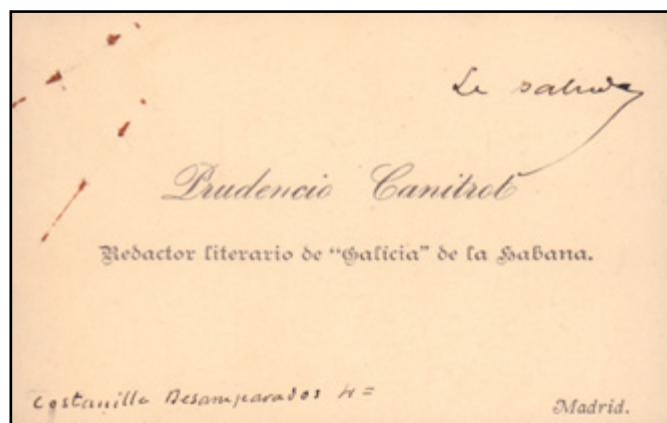

Figura 3. Tarxeta de visita de Prudencio Canitrot. Arquivo da RAG

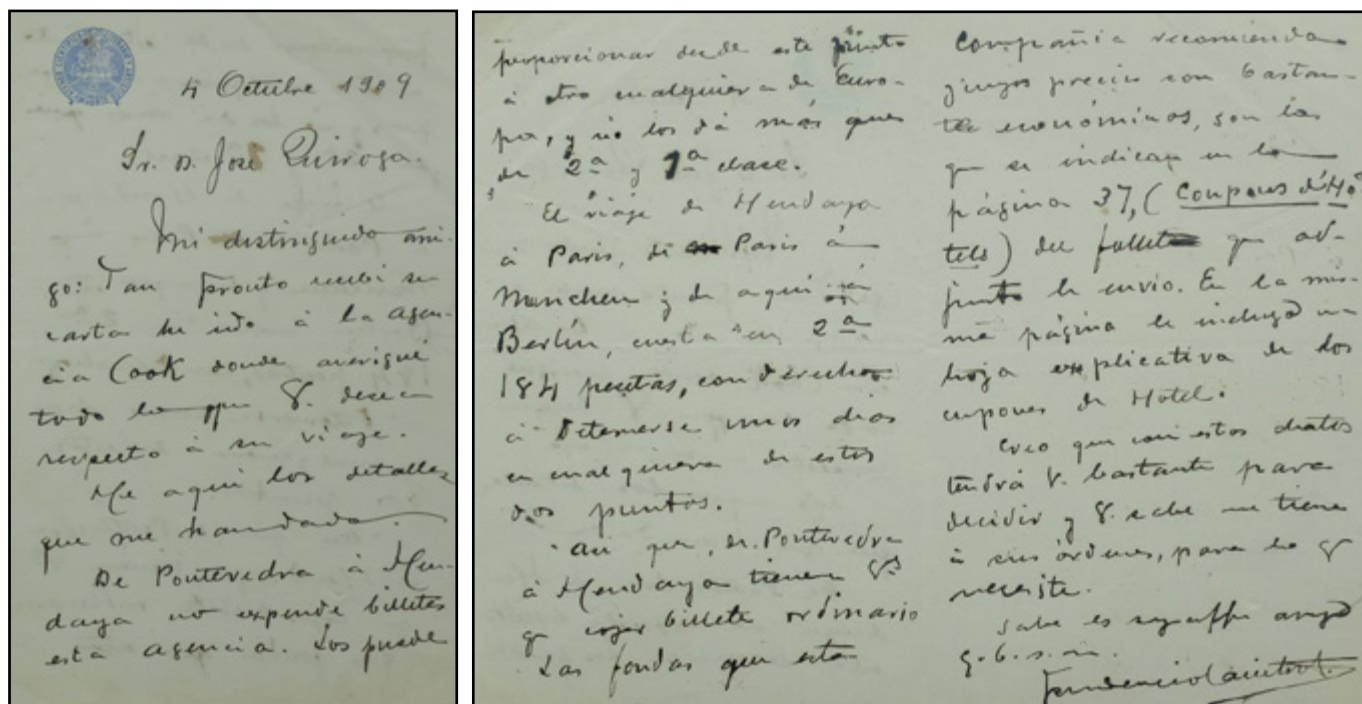

Figura 4. Carta manuscrita de Prudencio Canitrot a José Quiroga⁵. Arquivo do Museo Provincial de Pontevedra

Aínda que non poucos autores teñen sinalado que Canitrot mudou a pintura pola escrita logo dos éxitos nos certames literarios sinalados con anterioridade, penso que influenciados polo limiar escrito por Antonio Rey Soto para a xa mencionada *Ruinas*, esta idea non se pode asumir de xeito categórico pois temos comprobado que nunca deixou de lado os pinceis, así o evidencian algunhas obras datadas nos anos nos que agroma con forza a súa produción escrita, unha boa mostra é “Mosteiro de Lérez” (1907) ademais dos seis lenzos presentados á Exposición Rexional de Pintura Galega celebrada en Madrid (1912) na que tamén participou como organizador. Alén disto, tamén atopamos ilustracións feitas pola súa man en *Suevia* (1911) e mesmo dentro da súa derradeira novela

aparecida só uns días antes de morrer, na que observamos o trazo quebradizo do seu pulso, seguramente minorado pola fatal enfermidade que remataría coa súa vida.

Outra das múltiples facetas que desenvolveu Prudencio Canitrot na súa curta e intensa etapa intelectual foi a política, tomando partido polas ideas do rexionalismo, ao que lle concede un papel crucial para a “rexeneración do pobo galego” que contaba en verbas do propio autor cunha baixa autoestima, tamén se comprometeu co agrarismo defendido por *Acción Gallega* apoiando as ideas desta formación política fundada e impulsada polo crego ourensán Basilio Álvarez en 1910 e que procuraba a abolición dos foros e as rendas que

tiña que pagar o campesiñado. O autor pontevedrés asinou varios artigos na publicación que actuaba como voceiro propagandístico do grupo e mesmo chegou a participar nalgúns mitins durante a campaña electoral previa ás eleccións xerais deste mesmo ano. A preocupación pola difícil situación dos labregos chegou mesmo á súa literatura, de feito, o seu interesante relato “Nube negra” presenta unha trama na que un grupo de campesiños se xuntan e acordan deixar de pagar a renda anual por causa da escasa colleita causada pola seca, porén o dono das terras que traballan, con extraordinaria habilidade, acaba convencendo os díscolos para que desistan do seu propósito de rebeldía. (fig. 6)

Figura 5. Paisaxe. Obra sen datar asinada por Prudencio Canitrot. Arquivo de Ángeles Posse Canitrot

Figura 6. Xuntanza de labregos. Ilustración de Prudencio Canitrot *Galicia, nº 52, Madrid, 1909, p. 5.*

Estes e outros moitos argumentos conforman un destacado elenco de narracións que se puido ver incrementado se non o impedise a enfermidade, logo de varios anos de frenética actividade e desde o final de 1911, Prudencio comeza a ver fraquear a súa saúde a causa da doenza que lle causaría a morte o 24 de xaneiro de 1913, con apenas trinta anos, a tuberculose engadía unha vítima mortal máis a unha listaxe que semellaba interminable a comezos do século XX.

Un paseo pola Boa Vila: o roteiro de Prudencio Canitrot

A nosa proposta é unha actividade lúdica e saudable, xaora tamén sustentable, nunha cidade que xa hai moito tempo que apostou pola humanización dos espazos urbanos e a peonalización das rúas, un marco ideal para planificar itinerarios culturais que nos permitan pór en valor e dar a coñecer o patrimonio material e inmaterial da cidade do Lérez. Neste caso decidimos trazar un roteiro circular que ten un mesmo punto de partida e chegada, a praza do Teucro. Entrementes percorramos a cidade e contemplemos a arquitectura e o patrimonio cultural da mesma, iremos coñecendo algo máis da figura de Prudencio e o seu tempo, o seu pensamento, a obra, amizades e relación persoais, literarias e artísticas. Este itinerario (fig. 7) consta de quince puntos que expoñemos a continuación xustificando de maneira sintética a elección deles.

1. Casa natal de Prudencio Canitrot

Inmóble situado no actual número 12 da rúa Princesa, antes número 2. Aquí naceu Prudencio Canitrot Mariño (8-1-1883), lugar ideal para falar da súa infancia e adolescencia, a etapa pontevedresa¹.

2. Praza das cinco rúas

Nesta encrucillada de camiños, tamén se entrecruzan de maneira simbólica a figura de Prudencio con Valle Inclán que viviu aquí un tempo e a de Roxelio Lois, que lle deu nome á praza durante anos, estes dous literatos están moi relacionados con Canitrot. Neste lugar tamén está o cruceiro da Etribela; e as cruces de pedra son tamén motivos que aparecen nalgunha das súas obras pictóricas.

3. Basílica de Santa María

Este edificio acolleu o bautismo dos proxenitores do intelectual pontevedrés quen tamén executou unha obra pictórica con este templo de estilo gótico isabelino como motivo.

4. Panorámica do barrio da Moureira

O Museo de Pontevedra custodia unha acuarela de Prudencio que representa unha vivenda típica deste barrio e que evoca o esplendor medieval da cidade, época moi valorada ademais polo intelectual pontevedrés.

5. Monumento a Castelao

O rianxeiro debuxou a Prudencio Canitrot que colaborou no xornal *El Barbero Municipal* dirixido polo propio Alfonso Daniel, estas evidencias son algúns testemuños da intensa relación existente entre os dous humanistas que se analiza polo miúdo neste enclave do traxecto.

6. Concello de Pontevedra

Prudencio Canitrot Argibay, pai de Canitrot Mariño, foi membro da corporación municipal (1902-1918), o seu fillo tamén se comprometeu politicamente e tomou partido polo pensamento liberal e rexionalista, este punto do roteiro é axeitado para tratar a ideoloxía do autor.

7. Ruínas de San Domingos

Este interesante vestixio arquitectónico foi restaurado a finais do século XIX, Prudencio Canitrot ten un cadro que se atopa no Museo de Pontevedra e no que se pode observar un peche de madeira colocado ao redor do monumento durante a fase de restauración do mesmo.

8. Igrexa da Virxe Peregrina

A relixiosidade de Prudencio e a súa devoción polo Apóstolo Santiago contrasta co seu interese polos cultos pagáns, os santos milagreiros e as crenzas e supersticións populares, unha interesante contradición que se vai abordar neste emprazamento.

